

LUND UNIVERSITY

Vetenskapliga tidskrifter – ett lömskt problem för humaniora

Hammar, Isak

Published in:
Scandia

DOI:
[10.47868/scandia.v88i2.24805](https://doi.org/10.47868/scandia.v88i2.24805)

2022

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Hammar, I. (2022). Vetenskapliga tidskrifter – ett lömskt problem för humaniora. *Scandia*, 88(2), 339-352.
<https://doi.org/10.47868/scandia.v88i2.24805>

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vetenskapliga tidskrifter – ett lömskt problem för humaniora

Isak Hammar

Finansieringen av nationella vetenskapliga tidskrifter har blivit ett lömskt problem eller ett *wicked problem* inte bara för historia utan för humaniora i stort.¹ Liksom andra lömska problem utmärks denna fråga av att själva problembeskrivningen är föränderlig, definitionerna undflyende samt att problemet är sammanvävt med andra komplexa problemområden. För en långsiktig lösning är det därför nödvändigt att betrakta frågan ur ett större perspektiv, som inbäddad i såväl globala processer som lokala förutsättningar, och placerad i gränslandet mellan nya publiceringspraktiker och äldre traditioner.

Även om frågan rymmer en mängd olika perspektiv är den springande punkten att humaniora har bibehållit publiceringsideal som andra kunskapsområden till stor del övergivit.² Det har i sin tur lett till att medan frågan är av stor betydelse för det humanistiska vetenskapsområdet, är den mer eller mindre osynlig för de delar av vetenskapssamfundet vars publicering är mer strömlinjeformad och anpassad till internationella förhållanden. Men bilden kompliceras omedelbart av att det humanistiska publiceringslandskapet är diversifierat och satt i förändring, samt av att spår av mer traditionella publiceringspraktiker fortfarande går att finna inom andra vetenskapsfält.³ Således är frågan förvisso särskilt brännande, men inte unik, för humaniora. En hållbar finansieringsmodell måste därför inte bara vara tillräckligt flexibel för att kunna ta det humanistiska fältets pluralism i beaktande, utan

- 1 Författaren vill rikta ett särskilt tack till Helena Francke och Björn Hammarfelt för deras synpunkter på artikeln i ett tidigt skede. ”
- 2 Gunnar Sivertsen, ”Patterns of Internationalization and Criteria for Research Assessment in the Social Sciences and Humanities”, *Scientometrics* 2016:107.
- 3 Björn Hammarfelt & Gaby Haddow, ”Conflicting Measures and Values: How Humanities Scholars in Australia and Sweden use and React to Bibliometric Indicators”, *Journal for the Association for Information Science and Technology* 2018:7, s. 924.

också ta höjd för att liknande behov finns inom till exempel samhälls- och naturvetenskap.

Vetenskaplig publicering handlar om kunskapsförmedling och samverkan med det omgivande samhället. Men publikationer ingår även i ett ekosystem som drivs av prestige, inomvetenskaplig meritering och konkurrens om resurser. Det gör i sin tur att ansvarsfrågan kompliceras. Samtidigt som publicering är en fråga för samhällets kunskapsförsörjning i stort, handlar det också om forskningens egna infrastrukturer. Till skillnad från flertalet andra vetenskapsområden råder det ingen konsensus inom humaniora om vilka typer av publikationer som ger mest prestige, till vilken publik man ska rikta sig eller vilken som är forskningens huvuduppgift.

I det följande kommer jag diskutera tre aspekter av detta lömska problem: 1) definitioner och behovsinventering, 2) den globala rörelsen mot open access och 3) humanioras pluralistiska publiceringslandskap. Något enkelt svar på hur man bäst finansierar nationella vetenskapliga tidskrifter är på grund av problemets rörliga delar svårt att ge. Det är emellertid uppenbart att dessa tidskrifter inte längre kan förlita sig på finansieringsmodeller som etablerades före digitaliseringens intåg. Kortsiktigt är samarbete över såväl lärosätenas som de humanistiska ämnernas disciplinära gränser en väg framåt, men på längre sikt bör också såväl universitetssektorn i stort som staten ta ansvar för att svenska forskare har tillgång till trovärdiga, effektiva och meriterande publiceringskanaler.

Ett lömskt problem

Frågan om vem som ska betala för inhemska vetenskapliga tidskrifter har länge upplevts som ett akut problem, och då särskilt för humaniora och samhällsvetenskap. För historieämnet aktualiserades den återigen 2020 efter att Vetenskapsrådet avslagit en ansökan om fortsatt tidskriftsstöd till *Scandia*, liksom till en rad andra humanioratidskrifter. Den uteblivna finansieringen ledde till mobilisering bland historiker, bland annat genom kritiska blogginlägg av historikerna David Larsson Heidenblad och Martin Almbjär som utförligt argumenterade för värdet av svenskspråkiga tidskrifter inom historia.⁴

Till följd av ett överskott kunde Vetenskapsrådet sedermera ändra sitt beslut och *Scandia* beviljades pengar för ytterligare tre år. Likväl är det

4 Blogginlägg i *Ett år av akademiskt skrivande*, <https://davidlarssonheidenblad.blogspot.com/2020/11/vem-skulle-sakna-scandia.html> (2022-09-07) och i *Den arga historikern*, <https://denargahistorikern.com/2020/11/10/so-long-scandia> (2022-09-07). Se även bidrag i *Universitetsläraryrket*, <https://universitetslararen.se/2020/12/10/snalt-nar-vr-drar-undamattan-for-viktiga-tidskrifter/> (2022-09-07).

uppenbart att en långsiktig lösning fortfarande saknas. Det är viktigt att poängtera att problematiken inte bara gäller historia, utan det humanistiska och samhällsvetenskapliga området i stort. Exempelvis uppmärksammades frågan nationellt av språkvetaren Olle Josephson som med språkpolitiska argument i *Svenska Dagbladet* kritiserade beslutet att neka tidskriften *Språk och stil* stöd. ”Utan en välutvecklad vetenskapssvenska blir det svårare att upprätthålla nivån i grundläggande universitetsundervisning, i gymnasierna och faktiskt i den allmänna samhällsdebatten”, skrev Josephson, som också fick stöd av företrädare för Språkrådet.⁵

Som representanter för Vetenskapsrådet svarade Thomas Kaiserfeld och Stefan Svallfors att bidragen söks i konkurrens och det inte är fråga om något missgynnande av svenska språket.⁶ De påtalade också att stödet plockas ur samma pott som övrig finansiering till humaniora och samhällsvetenskap och att bidragsnivåerna är en fråga för forskarsamhället. Redan inledningsvis kan vi alltså konstatera att frågan är komplex, berör olika intressesfärer och har en viss känslomässig laddning. Tidskrifterna är ofta djupt inbäddade i ämnesidentiteterna och bevarandet av dem kan därför upplevas som en ödesfråga för den egna disciplinen. Ofta används de inte bara som rena publiceringskanaler utan också som fora för att diskutera forskningens kvalitet, liksom ämnets riktning och samhällsrelevans.

Det är i sammanhanget viktigt att poängtera att det knappast saknas förståelse för de inhemska vetenskapliga tidskrifternas dilemma utanför historieämnets gränser. I sin forskningsöversikt för humaniora och samhällsvetenskap 2019 betonade Vetenskapsrådet behovet av tidskriftsstödet, ”för att bevara mångfalden av öppet tillgängliga kanaler för spridning av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning”.⁷ Kungliga biblioteket konstaterade i en rapport från 2017 i samma anda att svenska ideella vetenskapliga tidskrifter ”utgör en oundgänglig och vital del av den vetenskapliga infrastrukturen”.⁸ Och om vi lyfter frågan till den globala nivån har Plan S konstaterat att denna kategori av tidskrifter skymts av förhandlingarna med de stora kommersiella förlagen men att det rör sig om en vital och viktig del av forskningens infrastruktur.⁹

5 Bidrag i *Svenska Dagbladet*, <https://www.svd.se/a/9OkL6p/professor-varfor-tystas-svensk-sprakig-forskning?> (2022-09-07).

6 Bidrag i *Svenska Dagbladet*, <https://www.svd.se/a/WOg57g/konkurrens-inte-sprakstyr-bidragfordelning> (2022-09-07).

7 Vetenskapsrådet, *Forskningsöversikt 2019: Humaniora och samhällsvetenskap*, Stockholm 2019, s. 31.

8 Kungliga biblioteket, *Ekonomiskt och tekniskt stöd till tidskrifter som publicerar med öppen tillgång*, Stockholm 2017, s. 11.

9 Zoé Ancion, Lidia Borrell-Damián, Pierre Mounier, Johan Rooryck & Bregt Saenen, *Action Plan for Diamond Open Access*, 2022, s. 6.

För att komma till rätta med problemet rekommenderar Kungliga biblioteket, som har ett särskilt uppdrag av regeringen i frågan om öppen tillgång till vetenskapliga publikationer (open access), i sin senaste rapport att utbildningsdepartementet ger Vetenskapsrådet i uppdrag att inrätta ett tidskriftsstöd ”för utgivandet av vetenskapliga tidskrifter med öppen tillgång utan begränsning till vetenskapsområde”.¹⁰ Det är fortfarande oklart om rekommendationen kommer att höras. Men även om ett sådant uppdrag till synes skulle ge ett svar på frågan om vem som ska betala för *Scandia*, så kommer den komplexitet som omgärdar problemet att bestå. Bidragsnivåer, vetenskapsspråk och samverkan är nödvändiga perspektiv men inte tillräckliga. Detsamma gäller hänvisningar till historievetenskapens samhällsvärde, hur viktigt det än må vara att i olika sammanhang framhålla just detta, eftersom anrika ämnesorgan som *Arkiv för nordisk filologi* och *Tidskrift för litteraturvetenskap* befinner sig i samma situation som *Scandia*. Snarare behöver vi betrakta tidskriftslandskapet ur ett mer övergripande perspektiv.

Definitioner och behovsinventering

Den första aspekten av publiceringens lömska problem är att *Scandia* (och även *Historisk tidskrift*) ingår i en särskilt utsatt men också svårdefinierad kategori av vetenskapliga tidskrifter. Inventering och behovsanalyser på det nationella planet är svåra att göra eftersom variationen är så stor. Definitionen kräver inventering och vice versa. På humanistiska och teologiska fakulteterna i Lund finns exempelvis, beroende på var man drar gränserna, ett tjugotal tidskrifter som kan räknas till denna kategori. Nationellt sett är antalet underfinansierade vetenskapliga tidskrifter också betydande. 2017 identifierades i en undersökning gjord av Kungliga biblioteket runt 250 svenska tidskrifter grovt räknat. Det stora flertalet tillhörde det humanvetenskapliga området.¹¹ Det säger sig självt att förutsättningarna och behoven skiljer sig markant inom denna kategori. Exempelvis är ett utmärkande drag för *Scandia* utgivning på svenska (även om såväl engelska som övriga skandinaviska språk också förekommer), men andra tidskrifter med snarlika behov av extern finansiering ges i stället ut på engelska eller något annat språk, i Lund till exempel *Game Studies*, *Lund Archaeological Review* eller *Lunder Arbeitspapiere zur Germanistik*. Med det sagt är det utan tvekan viktigt att

¹⁰ Kungliga biblioteket, *Samordning av arbete för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer*, Stockholm 2022, s. 40.

¹¹ Kungliga biblioteket 2017, s. 11.

betona värdet av flerspråkighet generellt inom vetenskapen, vilket också är en diskussion som förs internationellt.¹²

Det som framförallt är kännetecknande för den kategori som *Scandia* ingår i är att tidskrifterna inte drivs i vinstsyfte, och att de därför är beroende av just extern finansiering. Men även det sistnämnda är en sanning med modifikation eftersom det finns en rad tidskrifter som drivs utan någon regelbunden finansiering utifrån (men som sannolikt inte skulle tacka nej till den typen av stöd), till exempel genom att enbart ha digital utgivning eller inte erbjuda någon arvodering.¹³ Gemensamt för tidskrifterna i den här kategorin är (oftast) en stark akademisk förankring, en i sammanhanget småskalig utgivning och ett betydande ideellt engagemang av framförallt forskare och lärare vid universitet och högskolor. Tidskrifterna har inte sällan stiftelser eller lärda sällskap som formell utgivare samt någon form av mer eller mindre stark koppling till ett visst lärosäte, men även här är variationen stor. Vad gäller finansiering skiljer sig också förutsättningarna åt. Medan vissa sedan länge sponsrats av stiftelser eller andra finansiärer får andra ekonomiskt stöd av sina institutioner. Överlag drivs dock en majoritet av dessa tidskrifter med små och kortsiktiga medel, samt genom obetalt arbete.¹⁴

Inom kategorin finns både de tidskrifter som anammat ett internationellt peer review-förfarande och de som huvudsakligen förlitar sig på redaktionell granskning. De förhåller sig på olika sätt till open access som publiceringsform och till digital utgivning kontra tryck. Inom den här kategorin tidskrifter utmärker sig *Scandia*, precis som *Historisk tidskrift* men också exempelvis *Lychnos* eller *Arkiv för nordisk filologi*, genom att ha behållit prenumerationer med embargo på open access som följd. Dessa tidskrifter befinner sig med andra ord i gränslandet mellan två publiceringssystem, mellan det tryckta och det digitala. I ovan nämnda rapport från 2022 uppmärksammade Kungliga biblioteket denna typ av vetenskapliga tidskrifter som mest sårbar i den omställning till öppen tillgång till forskningspublikationer som regeringen satt som mål. Bland annat konstaterade man med hänvisning till förekomsten av prenumerationersavgifter att "även om viljan att skifta till att publicera med öppen tillgång finns, saknas de ekonomiska förutsättningarna" samt att "ett långsiktigt och kalkylerbart ekonomiskt stöd är nödvändigt för att

12 Blogginlägg i *LSE Impact Blog*, <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2021/12/07/multilingualism-is-integral-to-accessibility-and-should-be-part-of-european-research-assessment-reform> (2022-09-07).

13 Två tredjedelar av tidskrifterna i Lund publiceras i dag digitalt via LU (<https://journals.lub.lu.se/>) genom Open Journal Systems (OJS) och administreras därför med stöd av HT-biblioteken.

14 Kungliga biblioteket 2017, s. 11–12.

de öppett tillgängliga vetenskapliga tidskrifterna ska kunna upprätthålla en hög vetenskaplig och redaktionell kvalitet”.¹⁵

Slutligen definieras den här kategorin kanske främst av att tidskrifterna *inte* ges ut av internationella kommersiella förlag. I en nyutkommen avhandling i ekonomisk historia undersöker David Dellstig ”hur vetenskapliga resultat värderas och traderas av aktörer i den akademiska infrastrukturen”.¹⁶ Genom en jämförelse mellan *Scandinavian Journal of Economics* och *Historisk tidskrift* illustrerar Dellstig hur förutsättningarna för publicering har förändrats sedan 1960-talet. Vid undersökningsperiodens början drevs båda tidskrifterna på snarlika sätt, med en liten organisation, institutionell förankring och ideellt arbete. Men efter att den förstnämnda införlivats i det internationella förlaget Wiley-Blackwells tidskriftsgrupp blev förutsättningarna fundamentalt annorlunda. Medan *Historisk tidskrift* har bibehållit ungefär samma behov av finansiellt stöd är finansiering inte längre en fråga för redaktörerna för *Scandinavian Journal of Economics*. Den finansieras i stället genom att ingå i det paket som förlaget säljer till universitetsbibliotek, vilket gör att den inte har ett självständigt kalkylerbart värde. Priset för det var emellertid att helt övergå till publicering på engelska – ett erbjudande som *Historisk tidskrift* också fick, men tackade nej till.¹⁷ Beträktat ur detta perspektiv är det alltså uppenbart att frågan om vetenskapsspråk och kostnaden för att bevara tidskrifter på svenska inte alls kan avfärdas.

Men vi tangerar här också det lömska problemets nästa aspekt, den globala rörelsen mot öppen tillgång till forskning. För medan *Historisk tidskrift* kräver blygsamma summor för att överleva, har kostnaden för de paket som *Scandinavian Journal of Economics* ingår i stadigt ökat, vilket i sin tur drivit fram krav på öppen tillgång till forskning. Det medför att frågan om finansiering måste föras på en helt annan skala än frågan om inhemska tidskrifters bevarande.¹⁸

¹⁵ Kungliga biblioteket 2022, s. 41.

¹⁶ David Dellstig, *Den efterfrågade vetenskapen. Universitetsbibliotek, akademiska tidskrifter och vetenskapliga förlag 1968–2018*, Uppsala 2021, s. 13.

¹⁷ Dellstig 2021, s. 173–174.

¹⁸ Kungliga biblioteket 2017, s. 12.

Den globala rörelsen mot open access

I sitt ovan nämnda blogginlägg riktade Martin Almbjär kraftig kritik mot Vetenskapsrådets krav på open access, som han menade ”slagit undan benen” för *Scandia* genom minskade prenumerationsintäkter.¹⁹ Almbjär betonade också hur liten del av den totala finansieringen av tidskrifter som det utelivna stödet utgjorde. Staten betalar hundratals miljoner till internationella vinstdrivande företag för tillgång till artiklar, påpekade han, men nekar ett i sammanhanget blygsamt stöd till den ideella verksamhet som bedrivs på landets institutioner.

Det är utan tvekan lätt att dela Almbjärs frustration. Pengar finns uppenbarligen i systemet. Vetenskapsrådets ansvar i denna fråga kan och bör diskuteras och deras inflytande på svensk forskningspolitik kan knappast överskattas. Men argumentationen illustrerar också väl att inhemska vetenskapliga tidskrifter är indragna i ett betydligt större spel om forskningspublikationer på en global spelplan. Denna kamp hamnade i fokus runt 2019 i samband med lanseringen av Plan S, ett europeiskt initiativ som ställde långtgående krav på öppen tillgång. Bakgrunden var den häftiga kritik som riktats mot internationella förlag som gör stora vinster på vetenskaplig publicering, en fråga som fungerat som bränsle för open access-rörelsen under många år.²⁰ Ilskan har i mångt och mycket riktats mot förlaget Reed-Elsevier som för ett antal år sedan beräknades göra en årlig vinst på 36 procent på vetenskaplig publicering, mycket på grund av det gratisarbete som akademiker utför i form av både författande och sakkunniggranskningar. Den framgångsrika affärsmodellen innebär att man sedan säljer produkten tillbaka till universitetsbiblioteken som tvingas betala för att göra forskningen tillgänglig för sina forskare. Problemet för hela vetenskapssamfundet (och i förlängningen samhället) är att denna kommersiella logik inte fungerar på ett hållbart sätt utan leder till ständigt ökande kostnader för universitetssektorn. För den enskilda forskaren har detta emellertid länge varit ett osynligt problem medan det i två decennier stått högt på agendan för universitetsbiblioteken.²¹ Sett ur detta perspektiv blir det mindre förvånande att kraven på open access blivit så hårda, och om det i sin tur drabbar inhemska tidskrifter

19 Blogginlägg i *Den arga historikern*, <https://denargahistorikern.com/2020/11/10/so-long-scandia> (2022-09-07).

20 Artikel i *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/science/2017/jun/27/profitable-business-scientific-publishing-bad-for-science> (2022-09-22).

21 Jutta Haider & Fredrik Åström, "Dimensions of Trust in Scholarly Communication: Problematising Peer Review in the Aftermath of John Bohannon's 'Sting' in Science", *Journal of the Association for Information Science and Technology* 2017:2, s. 452.

inom humaniora och samhällsvetenskap är det för att hela ekosystemet är beroende av en mer hållbar lösning.²²

Det är i sammanhanget viktigt att understryka att för det stora flertalet forskare är problemet med finansiering av inhemska tidskrifter obefintlig. Trots att ifrågasättandet av förlagens vinster nog framstod som relevant i de flesta läger ledde Plan S till starka protester från delar av forskarsamhället, främst hos medicinare och naturvetare vars mest centrala och prestigefulla tidskrifter befann sig bakom de stora förlagens (och en del vetenskapliga samfunds) betaltväggar. För humanister gällde i någon mån ett omvänt förhållande. Striden med Elsevier ledde till att Bibsam-konsortiet, som gemensamt förhandlar med förlagen, sade upp sitt avtal med förlaget 2018, varefter ett nytt avtal med fokus på öppen tillgång förhandlades fram 2019. En studie från 2020 visade att det uppsagda avtalet påverkade forskare inom humaniora och teologi i betydligt lägre grad än inom till exempel medicin och hälsovetenskaper och att humanister dessutom hade "minst negativ" uppfattning av uppsägningen.²³

Bland kritikerna till Plan S fanns Sveriges unga akademi, som bland annat menade att försöken att "montera ner en uppenbart problematisk affärsmodell" inte beaktade "hur planen påverkar de aktörer som använder andra affärsmodeller".²⁴ Invändningen satte, mer eller mindre omedvetet, fingret på att kraven var riktade mot det internationella publiceringslandskapet, men riskerade att få konsekvenser även för inhemska vetenskapliga tidskrifter, inte minst inom humaniora och samhällsvetenskap. Att humanister och samhällsvetare riskerar att hamna i kläm i de stora processerna är inte någon hemlighet. När Riksbankens Jubileumsfond gick ur gruppen som stödde Plan S 2019 var det med hänvisning till att "processen går fortare än vad som passar för humaniora och samhällsvetenskap".²⁵ Detta för oss till det lömska problemets tredje aspekt.

22 Konflikten uppmärksammades utanför forskarsamhället. Bl.a. skrev Lisa Irenius i *Svenska Dagbladet* att det "som står på spel är inget annat än forskningens frihet och allmänhetens möjligheter att ta del av forskningsresultat", <https://www.svd.se/a/azVWVA/en-verklig-skandal-i-forskarvarlden> (2022-09-09).

23 Lisa Olsson, Camilla Hertel Lindelöw, Lovisa Österlund & Frida Jakobsson, "Cancelling with the World's Largest Scholarly Publisher: Lessons from the Swedish Experience of Having No Access to Elsevier", *Insights* 2020:33, 2020, s. 8

24 Bidrag i *Tidningen Curie*, <https://www.tidningencurie.se/debatt/oppet-brev-om-plan-s-vi-vill-inte-vara-forsokskaniner> (2022-09-09).

25 Inlägg på rj.se, <https://rj.se/debattinlagg/2019/rj-staller-sig-vid-sidan-av-plan-s> (2022-09-09).

Humanioras pluralistiska publicering

Det tycks vara en vedertagen sanning inom humaniora att medan samhällsvetenskaperna till stor del anammat det publiceringsmönster som sedan länge varit etablerat inom STEM-området (Science, Technology, Engineering & Mathematics), så har humanister bjudit motstånd.²⁶ Detta stämmer inte riktigt eftersom båda fälten rymmer olika publiceringsideal och ämnestraditioner.²⁷ Icke desto mindre brukar det humanistiska publiceringslandskapet uppfattas som mer diversifierat och kanske också mer traditionellt.²⁸ Det publiceringsparadigm som är dominerande i de flesta vetenskapstraditioner utmärks av fokus på den samförfattade engelska artikeln i tidskrifter med hög *journal impact factor*, ett mått på hur mycket en genomsnittlig artikel i en viss tidskrift citeras under en bestämd tidsperiod. Publiken är andra forskare. Inom humaniora ser det delvis annorlunda ut och andra publikationstyper värderas fortfarande vid meriteringsärenden.²⁹

Det har återkommande påtalats att humaniora inte ska överge sina gamla publikationsformer – boken, antologin och kulturessän – till förmån för citeringar eller h-index, bibliometriska faktorer som i samma anda ofta betraktats med stor skepsis från humanister.³⁰ Sett ur ett internationellt

- 26 Wiljan van den Akker, "Yes we should; research assessment in the humanities", i *Research Assessment in the Humanities: Towards Criteria and Procedures*, Michael Ochsner, Sven E. Hug & Hans-Dieter Daniel (red.), Cham 2016, s. 23–29. Se även Johan Östling, Katarina Bernhardsson, Jenny Björkman & Jesper Olsson, *Kunskapens nya rörelser: framtidens humanistiska och samhällsvetenskapliga samverkan*, Stockholm 2016, s. 13; Gustaf Nelhans, *Citeringens praktiker: det vetenskapliga publicerandet som teori, metod och forskningspolitik*, Göteborg 2013, s. 272.
- 27 Tim C. E. Engels, Tryuk L. B. Ossenblok & Eric H. J. Spruyt, "Changing Publication Patterns in the Social Sciences and Humanities, 2000–2009", *Scientometrics* 2020:93, s. 374; Kungliga biblioteket, *Öppen tillgång till böcker*, Stockholm 2017. Se även bidrag till *Tidningen Curie*, <https://www.tidningencurie.se/debatt/samhallsvetenskaplig-samverkan-ar-mer-an-kunskapsformedling> (2022-09-09).
- 28 Michael Ochsner, Sven E. Hug & Hans-Dieter Daniel, "Research Assessment in the Humanities: Introduction" i *Research Assessment in the Humanities* 2016; Tim C.E. Engels, Andreja Istenič Starčič, Emanuel Kulczycki, Janne Pölönen & Gunnar Sivertsen, "Are Book Publications Disappearing from Scholarly Communication in the Social Sciences and Humanities?", *Aslib Journal of Information Management*, 2018:16, s. 593.
- 29 Björn Hammarfelt, "Recognition and Reward in the Academy: Valuing Publication Oeuvres in Biomedicine, Economics and History", *Aslib Journal of Information Management*, 2017:5, s. 614–615; Erik Joelsson, Gustaf Nelhans & Claes-Fredrik Helgesson, *Hur värderas publiceringsmeriter i det svenska akademiska systemet? En undersökning av värderingen av befordran till docent med särskilt fokus på betydelsen av öppen tillgång*, Stockholm 2020.
- 30 Éric Archambault & Vincent Larivière, "The limits of bibliometrics for the analysis of the social sciences and humanities literature", *UNESCO, World Social Science Report 2009/2010*, Paris 2010. Se även Björn Hammarfelt, Isak Hammar & Helena Francke,

perspektiv kan man dock konstatera att artiklar på engelska är en uppåtgående trend inom alla fält och i Sverige har språkrådet nyligen konstaterat att engelska är på stark frammarsch som vetenskapsspråk även inom humanistiska ämnen med tradition av att publicera på svenska.³¹ En del av det lömska problemet för humaniora är dock att vi både är en del av detta större publiceringslandskap *och* använder kanaler som befinner sig utanför det, exempelvis de inhemska vetenskapliga tidskrifterna.

Grovt uttryckt kan man säga att om humaniora haft samma publiceringsideal som STEM så hade vi inte behövt diskutera finansieringen av *Scandia* – tidskriften hade antingen lagts ner eller uppgått i ett större paket hos ett internationellt förlag. Men man kan också poängtera att såväl *Scandia* som *Historisk tidskrift* (och många andra svenska tidskrifter) å ena sidan redan har införlivats i ett större publiceringsparadigm genom att till exempel använda sig av *double blind peer review*, medan å andra sidan vetenskapsspråket och viljan att nå en bredare allmänhet snarare utgör en förankring i mer traditionella publiceringspraktiker.

Trots farhågorna har ett pluralistiskt publiceringslandskap i mångt och mycket bibehållits för humanioras räkning, åtminstone om man tittar på det vittfamnande fältet humaniora i stort.³² Men i den pluralismen rymms också ytterligheter.³³ Inom exempelvis kognitionsvetenskap och lingvistik publicerar man sig idag enligt gängse naturvetenskapliga normer.³⁴ Detta har alltmer kommit att innebära inte bara international peer review, utan också ett fokus på en begränsad skara ansedda tidskrifter. I andra änden av spektrumet finner vi ämnen som fortfarande värderar den svenska monografin högt, t.ex. litteraturvetenskap. Ämnen som arkeologi och historia

"Ensuring Quality and Status: Peer Review Practices in Kriterium, a Portal for Quality-marked Monographs and Edited Volumes in Swedish SSH", *Frontiers in Research Metrics and Analytics* 2021:6, s. 3. Se även Östling et al. 2016 samt inlägg i *Dagens nyheter*, <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturbedatt/anders-bergman-humanisterna-maste-vaga-skriva-bocker/> (2022-09-09); och inlägg i *Svenska Dagbladet*, <https://www.svd.se/a/QmooiP/ar-det-at-detta-vi-vill-att-forskarna-ska-agna-sig> (2022-09-09).

31 Emanuel Kulczycki, Raf Guns, Janne Pölönen, Tim C. E. Engels, Ewa A. Rozkosz, Alesia A. Zuccala, Kasper Bruun, Olli Eskola, Andreja Istenič Starčič, Michal Petr & Gunnar Sivertsen, "Multilingual Publishing in the Social Sciences and Humanities: A Seven-country European Study", *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2020:71; Hans Malmström & Diane Pecorari, *Språkval och internationalisering: svenskans och engelskans roll inom forskning och högre utbildning*, Stockholm 2022, s. 37–39.

32 Se även inlägg på *Humtankbloggen*, <http://humtank.se/humanioras-pluralistiska-publiceringslandskap-ar-dess-styrka> (2022-09-09).

33 Hammarfelt & Haddow 2018, s. 925.

34 Björn Hammarfelt, "Beyond Coverage: Toward a Bibliometrics for the Humanities", i *Research Assessment in the Humanities* 2016.

härbärgerar parallella ideal där forskningsinriktning spelar roll för val av publikationskanal. Översiktligt kan man säga att olika ämnen i varierande grad har kommit att publicera huvudsakligen på svenska eller engelska; i monografi- eller artikelform, av en författare eller flera, via kommersiella bokförlag eller universitetens skriftserier etc. Inom svensk humaniora rör sig ämnena – beroende på faktorer som generation, universitetet, inriktning, karriärfas – inom en sådan matris. Men bilden kompliceras, inte minst i ett stort ämne som historia, av att olika forskningsområden inom disciplinen har olika publiceringspraktiker samt att enskilda forskare kanske föredrar en form framför en annan. Dessa olika publiceringsideal leder i sin tur till att sakkunnigbedömningar premierar olika typer av publikationslistor och på så vis bibehålls pluralismen.

Det finns en rad faktorer som bidragit till att humanioras publiceringslandskap inte setts som kongenialt med den i övrigt förhärskande publiceringskulturen. Ett exempel är att forskningen – inom vissa men långt ifrån alla humanistiska traditioner – ofta rör nationella ämnen och kontexter och återkommande utgår från källmaterial på det egna språket. Detta gör i sin tur att publicering på svenska fortfarande är relevant. Medan man i vissa ämnen, både i Sverige och utomlands, mer eller mindre helt slutat publicera på nationalspråket, utgår många från att svensk historia främst är relevant för det svenska historikersamhället och för en svensk publik.

Härvid berörs en annan aspekt, nämligen att humaniora ofta har flera, sinsemellan olikartade publikker. Detta gäller som bekant i hög grad för historieämnet som av hävd riktat sig till en bredare allmänhet. I första numret av *Historisk tidskrift* från 1881 kan man läsa i förordet att tidskriften skulle vara "af intresse ej blott för fackmän, utan äfven för hvarje historiskt bildad person, för en hvar som älskar fosterlandets häfder".³⁵ Ambitionen leder i sin tur till att forskarens stilistiska förmåga blir en faktor inom flera humanistiska ämnen, till skillnad från STEM-ämnen där sådana uttryck tenderar att minimeras. Tendensen förstärks av att humanistiska forskare, i högre grad än inom andra vetenskapsområden, också deltar i offentlig debatt och bidrar på kulturjournalistikens område. Slutligen hörs också argumentet att humanistisk forskning lämpar sig bäst för monografiformen eftersom komplexa resonemang då kan utvecklas utan begränsningar i antal ord eller tecken.³⁶ Alla dessa aspekter är i hög grad giltiga inom historieämnet i Sverige, men flera av tendenserna är påtagliga också för humaniora i stort sett ur ett internationellt perspektiv.

35 Red. "Berättelse om svenska historiska föreningens bildande", *Historisk tidskrift* 1881:1, s. 2.

36 Hammarfelt, Hammar & Francke 2021. Jfr Wojtek Jezierski, "Monografins elände: Om svenska historikers avhandlingsformer", *Historisk tidskrift* 2016:2.

Vägen framåt

Problemet med finansieringen av inhemska vetenskapliga tidskrifter är inte unikt för humaniora – men de ovan nämnda faktorerna leder onekligen till en svårlöst ekvation för just vårt vetenskapsområde. På grund av att vi som fält både bibehållit hävdvunna publiceringspraktiker och samtidigt anpassat oss efter det publiceringsparadigm som råder inom övriga vetenskapsgrenar är vi särskilt sårbara. Det kan tilläggas att humanister tenderar att ha en varierande syn som på vad som är kärnan i och värdet av humanistisk vetenskap. Det borgar i sin tur för att vi inte alla kommer att argumentera och prioritera på samma sätt. Icke desto mindre har humaniora i denna fråga allt att vinna på att samarbeta över disciplin- och fakultetsgränser.

Det är per definition svårt att ge konkreta förslag på hur man löser ett lömskt problem. Kännedom om vilka faktorer som komplicerar frågan är emellertid en grundläggande förutsättning. Därutöver är ett första steg en utökad dialog mellan institutioner och lärosätenas ledningar. Det kan röra sådant som att gemensamt förhandla och upphandla tjänster, hitta gemensamma ersättningsnivåer och bruka nationell infrastruktur. I en nyutkommen rapport från Plan S konstateras i linje med detta att "community-driven publishing model needs to be more efficiently organised, coordinated and funded to better support researchers in disseminating their work. These elements are essential for this type of publishing to be sustainable in the long term."³⁷

Ett andra steg är att utvidga det finansiella ansvaret och skapa ett bredare samarbete mellan redaktioner, institutions- och fakultetsledningar, finansiärer och statliga instanser. Det grundläggande skälet till det är att de nationella vetenskapliga tidskrifterna fyller såväl akademins som samhällets behov av trovärdiga kunskapskanaler. Den vetenskapliga publiceringens ekosystem – både nationellt och internationellt – drivs ytterst av prestige.³⁸ Den prestige som publikationer ger kan omvandlas till olika materiella vinster, en fast tjänst eller ett anslag. Som ekonomihistorikern Ylva Hasselberg visat är både forskning, pengar och karriär beroende av prestigefulla publikationer.³⁹ Tidskrifter, vare sig de är kommersiella eller ideella, drivs i någon bemärkelse för att bidra till detta ekosystem, även om det inte utesluter andra motiv eller ambitioner. En förutsättning för att svensk humaniora ska stå sig i den internationella konkurrensen är att vi har de publikationsinfrastrukturer som bäst gynnar forskningens kvalitet och många ämnen kan inte förlita sig på

37 Jeroen Bosman, Jan Erik Frantsvåg, Bianca Kramer, Pierre-Carl Langlais & Vanessa Proudman, *OA Diamond Journals Study. del 1: Findings*, 2021, s. 6.

38 Hammarfelt 2017, s. 607–608.

39 Ylva Hasselberg, *Vetenskap som arbete. Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*, Möklinta 2012.

att kommersiella förlag ska intressera sig för just deras fält. Dessa kanaler behöver vara flerspråkiga, allt efter ämnets förutsättningar och potential. Det är i sammanhanget också värt att påminna om att tidskrifter fyller fler inomvetenskapliga funktioner, så som att genom recensioner och debatt säkerställa forskningens kvalitet och ämnenas utveckling.

Men publicering handlar också om kunskapsförmedling och kunskaps-cirkulation. De inhemska tidskrifterna är en del av samverkan med det omgivande samhället och ur det perspektivet kan man hävda att det ligger i samhällets intresse att humaniora inte helt uppgår i det internationella publiceringssystemet. Om humanister ska bibehålla sin starka närvaro i offentligheten behöver gedigna kunskapskanaler på svenska säkerställas, men även på andra språk. Här är det centralt att peka på att de nationella tidskrifterna inom humaniora ofta strävar efter att en publikation ska kunna läsas av mer än en typ av läsare. Det ska givetvis betraktas som en styrka, inte en svaghet. I dag har nog många lätt att se vikten av en sådan ambition.

Alltså finns det goda skäl att tänka sig att ansvaret bör utvidgas i steg: med *Scandia* som exempel, först från historieämnet i Lund till historieämnet nationellt, men inom kort även från humaniora i Sverige till vetenskapssamfundet i allmänhet. En hållbar modell behöver också involvera nationella forskningsfinansiärer och till syvende och sist staten. Det ligger nära till hands att föreslå att pengarna då först och främst bör komma inifrån systemet – till exempel genom att man omdirigerar delar av de pengaströmmar som i dag går till publicering (via universitetsbiblioteken) och övrig infrastruktur (som är en fråga för finansiärer). Det finns ingen anledning att utgå från att nuvarande strukturer inte går att förändra. Universitetsbiblioteken styr pengaströmmarna efter forskares behov och krav. Forskare är en del av finansiärernas verksamhet. I dag satsas det stora summor på infrastruktur, men som ofta påpekats är humanioras kanske viktigaste infrastrukturer arkiv och bibliotek. Det bör diskuteras om kollegialt drivna vetenskapliga tidskrifter också ska räknas till denna kategori. Vi kan inte förvänta oss att STEM kommer driva en sådan utveckling, men de kan mycket väl hörsamma våra argument för att potten bör användas mer diversifierat.

Tidskrifter som *Scandia* värderas fortfarande inom och utanför det humanistiska vetenskapsområdet. De har stor potential att effektivt leverera forskning till myndigheter, utbildningssektorn och till medborgarna. För att komma fram till en lösning behövs transparens och samarbete och inte minst en förståelse för frågans komplexitet. Sårbarheten som beskrivits här kommer däremot finnas kvar om alla ämnen och alla tidskrifter håller fast vid sina modeller, traditioner och strukturer. Det kan finnas en motvilja att gå ifrån utarbetad praxis och vedertagna finansieringsmodeller, men i den här frågan bör humaniora agera gemensamt, inte som öar.

Summary

Funding Swedish Academic Journals – a Wicked Problem for the Humanities

The question of how to fund Swedish academic journals such as *Scandia* has become a wicked problem, not only for history but also for the humanities as a whole. This issue is confounded by the difficulty in terms of categorizing these journals and their funding needs and further complicated by the global movement towards open access. For the humanities, the issue of how to fund these journals is of great concern mainly due to a more pluralistic approach to publishing, where not only high-impact journals but also monographs, edited volumes and essays aimed at multiple audiences are still considered prestigious and relevant for society as a whole. At the same time, these journals are not necessarily perceived as relevant by the rest of the scientific community. The main reason is that, even though traces of more traditional forms of publishing can still be found in both the social and the natural sciences, a uniform publishing ideal is dominant in most disciplines and most prestigious outlets are owned by international publishing houses. Complicating matters further, publishing practices in the humanities are not only changing rapidly but vary between and within disciplines, generations and even universities.

Despite the fact that this problem has been recognized both internationally and in Sweden, a solution has remained elusive, causing frustration among researchers and editors. This essay argues that the first step is to view the question of funding as embedded in both local and global processes and that in order to find a sustainable model, several stakeholders need to take responsibility and collaborate at the national level. An important argument for sharing responsibility between and across departments, disciplines, funders and, lastly, the government is that Swedish journals are not only part of the ecosystem of prestige within academia but also serve as an infrastructure for authoritative knowledge aimed at the public sphere.

Keywords: publishing, academic journals, open access, humanities, funding